

LES FINANCES DEL CLAVARI
ABAST, LÍMITS I FUNCIONAMENT
(CERVERA, 1442)

PERE VERDÉS I PIJUAN
Institució Milà i Fontanals
(CSIC, Barcelona)

SUMARI

1. Introducció.- 2. El *llibre del clavari* de 1442: a) Els ingressos. b) Les despeses.- 3. La diversitat de caixes: a) *La receptoria*. b) Altres administracions municipals.- 4. El funcionament de la *clavaria*: una hipòtesi de treball.- 5. Conclusions.

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de les finances municipals a Catalunya durant l'època baix-medieval encara presenta importants llacunes i nombroses qüestions per a resoldre. Fins avui, els escassos treballs realitzats sobre aquest tema s'han limitat a mostrar els ingressos i despeses que apareixen consignats en els registres de la *clavaria*¹. El *clavari* era el principal administrador dels fons

¹Dins l'àmbit català, encara hi ha pocs treballs monogràfics sobre aquest tipus de font: M. TURULL, *La hisenda i el sistema financer de la paeria de Cervera. Els ingressos del Consell (1331-1333)*, «Ilerda», XLVII (1986), pp. 443-478; H. FORT, *Aspectes econòmics de mitjan segle XIV a la vila de Reus: el llibre de clavaria de 1346-1347*, dins «XXXV Assemblea Internacional d'estudiosos de Catalunya», I, Valls, 1989, pp. 367-372; J. MORELLÓ, *Les finances municipals a Reus segons un llibre de clavaria de 1359*, dins «Funcionament de les finances locals al llarg de la història. Actes del III Congrés internacional d'història local de Catalunya», L'Avenç, Barcelona, 1996, pp. 171-183; P. VERDÉS, *Les finances municipals a*

"Anuario de Estudios Medievales", 29 (1999)

municipals a les ciutats i viles del Principat: teòricament, a les seves mans anaven a parar tots els ingressos del municipi i amb ells atenia les seves despeses². Sens dubte, les sèries comptables generades per aquest càrrec constitueixen un punt de referència obligat per l'anàlisi de la hisenda local, sobretot per les primeres èpoques. No obstant, la consolidació i expansió financera del municipi, com a resultat de la pressió fiscal exercida per la Corona, va tenir com a conseqüència, partir de la segona meitat del s.XIV, una ampliació i especialització administrativa. Aquest fet implica que els comptes de la *clavaria*, per si sols, no siguin suficients per a reconstruir les finances municipals i, com veurem, en ocasions ni tan sols registren algunes de les partides més importants.

A partir d'un cas particularment privilegiat pel que fa a les fonts, Cervera³, intentarem il·lustrar aquest fenomen. La confrontació d'un llibre de *clavaria* d'aquesta vila, concretament el de l'any 1442, amb altres sèries municipals coetànies permetrà mostrar: en primer lloc, l'abast dels ingressos i les despeses pròpies del *clavari*; en segon lloc, l'existència d'altres caixes que assumiren una part important de les finances municipals; i, finalment, la complexitat que assolí la institució clavarial dins el municipi cerverí a mitjan s. XV. L'objectiu darrer del present treball, per tant, és posar de relleu la necessitat de continuar aprofundint en l'estudi de les finances locals, aprofitant la riquesa dels nostres arxius, i, al mateix temps, cridar l'atenció sobre la necessitat ser prudents a l'hora de treure conclusions d'una anàlisi

Cervera (1338-1339), dins «Funcionament de les finances locals al llarg de la història. Actes del III Congrés internacional d'història local de Catalunya», L'Avenç, Barcelona, 1996, pp. 205-214. Pel que fa al País Valencià, vegeu: M. Angels BERTRAN, *L'economia municipal de Vila-real en 1362-1363, segons un llibre de clavaria*, dins «I Congrés d'Història i Filologia de la Plana», Castelló, 1988, pp. 133-139; A. FURIÓ i F. GARCIA, *La economia municipal de Alzira a fines del siglo XIV según un libro de cuentas de 1380-1381*, dins «La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI», vol. 2, Madrid, 1985, pp. 1611-1613; P. VICIANO, *Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatre-cents. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), pp. 635-664.

²La primera aproximació i síntesi sobre el *clavari* a Catalunya fou realitzada per J.Mª FONT RIUS, *La administración financiera en los municipios catalanes medievales*, dins *Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval)*, Madrid, 1982, pp. 220-224. Sobre el *clavari* a Cervera, vegeu: M. TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Fundació Noguera, Barcelona, 1990, pp.419-427.

³Una primera aproximació a aquestes fonts pot veure's a P. VERDÉS, *Les sources fiscales et financières des municipalités catalanes aux XIVe et XVe siècles*, dins D. MENJOT- M. SÁNCHEZ (ed.), *La fiscalité des villes au Moyen Age (France méridionale, Catalogne et Castille)*. 1. *Étude des sources*, Editions Privat, Toulouse, 1996, pp. 163-174

que no hagi tingut en compte tota la documentació susceptible d'oferir informació.

2. EL LLIBRE DE CLAVARIA DE 1442

Abans de res, vegem que aporta el *llibre de clavaria* de l'any 1442, que es conserva dins del Fons Municipal de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC). El registre en qüestió és una còpia de la comptabilitat del *clavari* d'aquell any, que fou realitzada per l'escrivà municipal per tal de facilitar la seva fiscalització⁴. Com tot llibre de comptes, la font està estructurada en un apartat d'ingressos (*rebudes*) i un altre de pagaments (*dates*).

a) *Els ingressos*

Dins els ingressos hi ha entrades procedents de les *imposicions* (impost indirecte), del *setzé* (impost directe) i unes *rebudes comunes* (altres fonts de finançament).

Com és sabut, les *imposicions* constituïen un impost que gravava, bàsicament, la compravenda de diferents productes⁵. La facultat per a recaptar-lo fou concedida pel rei a la vila de Cervera —i a d'altres llocs reials del Principat— per a fer front als ajuts financers sol·licitats pel monarca en Parlaments i Corts generals. La continuïtat i encavalcament de les demandes durant la segona meitat del s. XIV provocaren un augment espectacular de l'endeutament censal del municipi, fins al punt d'esdevenir

⁴En el cas de Cervera s'han conservat exemples coetanis tant de *comptes del clavari*, com de *llibres de clavaria*. Els primers, molt rars, eren els registres comptables que portava el propi *clavari*, mentre els segons, més habituals, eren còpies redactades per l'escrivà de la paeria. Inicialment, el notari realitzava la còpia un cop acabat l'exercici del *clavari* i presentat el compte d'aquest, però des de 1402, les autoritats locals disposaren que el *llibre de clavaria* sigués fet paral·lelament al *compte del clavari*. L'objectiu de la mesura era, no sols disposar d'una reproducció en net per auditar la comptabilitat del *clavari* amb més comoditat, sinó també exercir un major control sobre l'activitat d'aquest ofici i estalviar una acumulació de feina a l'escrivà cada cop que finalitzava el regiment d'uns paers i s'iniciava el d'uns altres (AHCC, FM, Clavaria, 1402, f. 49 r.- 50 r. i 1403, f. 27 r.- v.).

⁵La forma d'aquest impost indirecte ha estat estudiada recentment per P. ORTÍ, *Les impositions municipales à la Catalogne du XIVe siècle*, dins D. MENJOT- M. SÁNCHEZ (ed.), *La fiscalité des villes au Moyen Age (France méridionale, Catalogne et Castille)*. 2. *Formes de prélèvement et procédures d'imposition*, Editions Privat, Toulouse (en premsa).

impossible la seva amortització. Per aquesta raó, la col·locació del producte de les *imposicions* al servei del deute implicà la perpetuació *de facto* de l'impost indirecte als llocs del domini reial⁶. L'any 1442, aquest recurs fou arrendat per un any a les persones que més diners oferiren per la seva percepció i en el *llibre de clavaria* apareixen consignats determinats ingressos en aquest concepte⁷. Ara bé, per les raons que després direm, en el nostre registre només consten entrades procedents de la *imposició* del safrà, de restes d'altres *imposicions* i d'endarreriments d'anys anteriors⁸. En el següent quadre mostrem quina fou la composició i les xifres d'aquest capítol d'ingressos del *clavari*:

L'impost indirecte en el llibre de clavaria

SAFRA	5.311 s. 4 d.b.
VI/VEREMA (restes)	2.036 s. 11 d.b.
CARN (restes)	300 s.b.
PEIX/PELLA (restes)	90 s.b.
ENDARRERIMENTS	5.757 s. 8 d.b.
TOTAL:	13.495 s. 11 d.b.

D'altra banda, la fiscalitat directa (la *talla* o *quèstia*), com a recurs tradicional per a subvenir les despeses del municipi, gravava, de manera proporcional, el patrimoni dels vilatans. És a dir, les autoritats aplicaven una taxa *per sou i per lliura* sobre el valor dels bens mobles i immobles declarats

⁶Sobre aquest procés, vegeu: M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *La Corona en la gènesis del sistema fiscal municipal en Catalunya (1300-1360)*, dins «Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana», Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1997, pp. 233-278. La perpetuació de les *imposicions* a Cervera és estudiada per P. VERDÉS, *La consolidació del sistema fiscal i financer municipal a mitjan s. XIV: el cas de Cervera*, dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en Cataluña (s. XIII-XV)*. CSIC, Barcelona, pp. 185-217.

⁷Un corredor municipal subhastava públicament les *imposicions* de la carn, del vi, de la farina, del blat, del peix, del safrà, de la llana i altres matèries tèxtils, de la sabateria i cuirateria, de la pelleria i blanqueria, de l'especieria, tenderia, merceria i argenteria i la *imposició* dels portals, ferreria i fusta. Sobre les taxes i el funcionament d'aquestes *imposicions* a Cervera, vegeu: M. TURULL, *La configuració*, pp. 436-456 i P. VERDÉS, *Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del s. XIV*, dins «Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana», Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1997, pp. 383-422.

⁸En realitat existeix una altra sèrie del mateix any dins el fons municipal, on apareixen els arrendaments de totes i cadascuna de les *imposicions* que habitualment es recaptaven a la vila (AHCC, FM, Actes i Negocis, 1438-1445).

pels veïns⁹. No obstant, l'any 1439, després de certes tensions polítiques internes, el consell va decidir establir, durant 10 anys, un impost alternatiu que gravaria la renda¹⁰. El nou recurs s'anomenà *setzé* o *compartiment* i també apareix anotat en els ingressos de la *clavaria* de 1442¹¹. A més, cal sumar a aquest capítol la contribució dels eclesiàstics¹², la venda del blat recaptat pel *setzé* de l'any anterior¹³ i alguns endarreriments. La distribució entre els diferents conceptes és la següent:

⁹L'impost directe sobre el patrimoni a Cervera ha estat ben estudiat per M. TURULL, *La configuració*, pp. 493-525. Els darrers treballs de síntesi sobre aquest tema a Catalunya són obra de J. MORELLÓ, *Notes sobre el funcionament de la fiscalitat directa a la baixa edat mitjana*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», 6 (1995), pp. 61-80 i M. TURULL, *El impuesto directo en los municipios catalanes medievales*, dins *Finanzas y fiscalidad municipal*, «V Congreso de Estudios Medievales», Fundación Sánchez Albornoz, León, 1997, pp. 74-133.

¹⁰La reina Maria, esposa i lloctinent del rei Alfons IV, confirmava la decisió del Consell cerverí en una provisió datada el 2 de maig de 1439 (ACA, C, reg. 3134, f. 59 r.-v.). Aquesta modalitat fiscal ja havia estat emprada a Cervera anteriorment (M. TURULL, *La configuració...*, pp. 521-526) i ha estat documentada i estudiada a nivell de tot Catalunya per J. MORELLÓ, *Els impostos sobre la renda a Catalunya: redelmes, onzens i similars*, «Anuario de Estudios Medievales», 27 (1997), pp. 903-968.

¹¹La forma d'aquest impost és una mica complexa, ja que, en realitat, es tractava d'un impost mixte sobre la renda i el patrimoni. El total a recaptar cada any a la vila era calculat pels regidors en base a l'impost directe proporcional sobre el patrimoni (*talla* o *quèstia*) que fins llavors s'havia percebut habitualment. Un cop calculat, l'any 1442, cada contribuent havia de pagar una setzena part de la collita de cereal, 4 d.b. per somada de verema de mul i 2 d.b. per somada d'ase, 6 d.b. per mitgera de safra i una desena part de les rendes censals (censos emfitèutics i censals morts) (AHCC, FM, Actes i Negocis, 1398-1585, plec 1442). En cas que la quantitat pagada pel contribuent per la seva renda sobrepassés la suma taxada pel seu patrimoni, l'excés no li seria retornat. En canvi, si el contribuent no posseïa renda agrària o aquesta no arribava a la suma taxada sobre el patrimoni, hauria de pagar la diferència en metàl·lic; és el que s'anomenava *guanyables*. El terme *setzé* que dona nom a l'impost procedia de la taxa aplicada sobre la collita de cereal i el de *compartiment* del fet de repartir la quantitat a recaptar de la manera damunt explicada. L'impost sobre la renda a Cervera durant el s. XV serà tractat en la meua tesi doctoral, on esperem poder detallar molt més el seu funcionament.

¹²El tema de la contribució dels eclesiàstics pel seu patrimoni encara no ha estat ben estudiat a Cervera. Tot i això, podem suposar que els clergues arribaren a un acord amb les autoritats municipals per contribuir en el *compartiment* de manera similar a la dels laïcs. La única distinció seria la base sobre la qual es calculava el que pertocava pagar a cada religiós, ja que, tradicionalment, només havien estat sotmesos a una taxa de 4 sous per cada 1.000 de bens immobles (M. TURULL, *La configuració*, pp. 542-543).

¹³Les autoritats locals, en una iniciativa on es combinaven els interessos fiscals del municipi i la preocupació pel proveïment de la vila, recaptaven únicament en espècie l'impost sobre les collites de cereal i l'emmagatzemaven. Aquest fet permetia tenir un estoc d'aquell producte per fer front a possibles caresties i, si aquestes no es produïen, seria venut durant la primera meitat de l'any següent, quan pujaven els preus i podia fer-s'hi negoci.

L'impost directe en el *llibre de clavaría*

COMPARTIMENT	17.917 s. 9 d.b.
ECCLESIASTICS	681 s. 4 d.b.
SETZÈ (1441)	4.354 s. 9 d.b.
ENDARRERIMENTS	3.085 s. 2 s.b.
TOTAL:	26. 039 s.b.

Finalment, el capítol dels ingressos es completa amb un apartat miscel·lani de *rebudes comunes*¹⁴, on cal destacar l'apartat de *veïnatges*. Diversos individus o col·lectius sol·licitaren ser admesos com a veïns de Cervera per tal de gaudir dels seus privilegis i protecció. El compromís no implicava necessàriament l'obligació de residir a la vila, però, a canvi, els sol·licitants haurien d'acudir a l'host local en cas de necessitat i pagar anualment certa quantitat pactada amb el municipi¹⁵. Durant la primera meitat del s. XV, el nombre de *veïnatges*, sobretot de comunitats locals, augmentà de manera molt considerable i, en conseqüència, també ho feren els ingressos per aquest concepte¹⁶. La resta de *rebudes comunes* corresponien, principalment, a antics administradors la vila que retornaven diners després de retre comptes de llur gestió¹⁷. Les quantitats restituïdes l'any 1442, els *veïnatges* i altres ingressos menors foren:

Les *rebudes comunes* en el *llibre de clavaría*

VEÏNATGES	1.216 s. 10 d.b. ¹⁸
ADMINISTRACIÓ	2.037 s. 11 d.b.

¹⁴Dins el *llibre de clavaría*, tots els endarreriments estan inclosos en les *rebudes comunes*, però, en aquest treball, hem cregut preferible incloure'ls, segons la seva naturalesa, en el capítol corresponent d'impost directe, indirecte o altres ingressos.

¹⁵Sobre el veïnatge a Cervera, vegeu: A. DURAN, *Llibre de Cervera*, Curial, Barcelona, 1977, pp. 91-99; J.Mª LLOBET, *El veïnatge de Ponts amb Cervera durant la primera meitat del segle XV*, «Palestra Universitaria», 4 (1989), pp. 101-114; M. TURULL, *La configuració*, pp. 348-355.

¹⁶L'any 1434, per exemple, el municipi cerverí donava una relació al recaptador dels *veïnatges* que pujava a 170 ll. b. (AHCC, FM, Veïnatge, f. 129 r.-131 r.).

¹⁷El *clavari* de l'any anterior, per exemple, retornava 13 ll. 2 s. 5 d.b. després de retre comptes (AHCC, FM, Clavaría, 1442, f. 21 r.).

¹⁸Dins dels ingressos de *veïnatges* 39 ll. 18 s. 10 d.b. corresponien a deutes i la resta, 20 ll. 18 s.b., eren d'aquell any.

ALTRES	326 s. 1 d.b. ¹⁹
TOTAL:	3.580 s. 10 d.b.

* * *

Així doncs, els ingressos de Cervera, segons el *llibre de clavaria* de 1442, procedien en la seva major part de l'impost directe, que representava el 60%, i de l'impost indirecte, amb més d'un 30%, mentre que la resta no arribava al 10%.

Total d'ingressos del *llibre de clavaria*

IMPOST DIRECTE	26.039 s.b.	60'39%
IMPOST INDIRECTE	13.495 s. 11 d.b.	31'30%
REBUDES COMUNES	3.580 s. 10 d.b.	8'30%
TOTAL:	43.115 s. 9 d.b.	99'99%

Altres aspectes relatius a les *rebudes* que cal destacar són, per exemple, la importància de les entrades procedents d'endarreriments i, aparentment, l'absència del recurs a l'endeutament durant aquesta anualitat. Respecte a la primera circumstància, cal assenyalar que més del 35% dels ingressos corresponen a endarreriments i més del 25% eren de l'any 1441. Pel que fa a la manca d'endeutament, el clavari de 1442 només fa referència al retorn de *bestretes* en l'apartat de despeses, concretament a 1.860 s. 6 d.b. que li foren avançats sense interès²⁰. A continuació pot veure's quina era la naturalesa dels endarreriments de l'exercici estudiat, així com el pes relatiu dels ingressos restants de l'any anterior.

Total d'endarreriments en el *llibre de clavaria*

CONCEPTE	TOTAL	1441
IMPOST DIRECTE	7.439 s. 11 d.b.	5.232 s. 8 d.b.
IMPOST INDIRECTE	5.757 s. 8 d.b.	5.263 s. 8 d.b.

¹⁹Aquest capítol inclou 14 ll. 18 s. 9 d.b. que també eren deutes d'anys anteriors.

²⁰El *clavari* quan realitzava un pagament indicava, al principi, si aquells diners eren retornats a algú que els havia bestret anteriorment per pagar aquella despesa.

REBUDES COMUNES	3.135 s. 6 d.b.	896 s. 3 d.b.
TOTAL:	16. 333 s. 1 d.b.	11.392 s. 7 d.b.

b) *Les despeses*

Les *dates* apareixen dividides dins el *llibre de clavaría* de 1442 en dos capítols: la satisfacció dels interessos de l'endeutament censal i la resta de despeses, qualificades com *ordinàries i extraordinàries*. Aquest segon apartat inclou, barrejades, despeses derivades del funcionament de l'aparell administratiu municipal i de diverses prestacions de serveis a la comunitat.

Com ja hem dit en parlar de les *imposicions*, les contínues demandes reials que es produïren durant la segona meitat del s. XIV provocaren un augment espectacular de l'endeutament a llarg plaç (*censals morts i violaris*) del municipi. La venda de noves rendes per a fer front a la construcció de les muralles, a l'abastament blader i al finançament dels interessos del propi deute instal·laren al municipi en un endeutament gairebé estructural, que esdevingué una feixuga herència per les autoritats cerverines del s. XV²¹. L'any 1442, el *clavari* pagava, en primer lloc, els interessos d'aquell any i els endarreriments d'anys anteriors i, molt secundàriament, amortitzava parcialment el deute i avançava alguns interessos de l'any següent²². En xifres, aquesta distribució apareix de la següent manera:

L'endeutament en el *llibre de clavaría*

INTERESSOS (1441)	22.903 s. 13 d.b.
INTERESSOS (endarrer.)	4.607 s. 7 d.b.
INTERESSOS (avanç.)	120 s.b.
AMORTITZACIÓ	1.153 s. 6 d.b.
TOTAL:	28.790 s. 2 d.b.

El segon capítol de les despeses està format per les de caràcter administratiu. Dins aquesta partida, pot distingir-se entre els salaris que

²¹L'endeutament a Cervera durant la segona meitat del s. XIV ha estat estudiat per M. Turull (M. TURULL, *La configuració*, pp. 457-487) i l'anàlisi pel s. XV serà objecte d'un capítol en la meua tesi doctoral.

²²Concretament, va avançar 6 ll.b. a les monges del Monestir de S^a Clara de Cervera en un acte que podria considerar-se quasi de beneficència (AHCC, FM, Clavaría, 1442, f. 35 r.).

regularment, any rere any, percebien una sèrie de càrrecs municipals i la resta de retribucions. Els salaris pagats l'any 1442 pel clavari corresponien a²³:

- paers (4): 50 ll.b.
- notari (1): 30 ll.b.
- advocats (2): 5 ll.b.
- clavari (1): 19 ll. 15 s.b.²⁴
- racional (1): 16 ll. 10 s.b.
- síndics (2): 5 ll.b.
- verguers (2): 20 ll.b.
- cridador (1): 4 ll.b.
- corredor (1): 5 ll. 10 s.b.
- trompetes (2): 12 ll.b.
- tamborer (1): 2 ll.b.

La resta de remuneracions administratives de la vila eren de tipus extraordinari i corresponien a missatgeries²⁵, recaptació d'impostos²⁶, gestió del deute²⁷, despesa judicial²⁸, oficials²⁹, escrivania³⁰, material³¹

²³A continuació presentem una llista on consta el nom del càrrec, el nombre de membres del mateix (entre parèntesi) i el total cobrat per cadascuna de les diferents categories. Sobre les funcions d'aquests oficis, vegeu: M. TURULL, *La configuració*, pp. 282-307.

²⁴El *clavari* no tenia un salari regular, sinó que, com veurem, l'ofici era arrendat a qui el regís per menys diners.

²⁵Les missatgeries poden dividir-se entre les realitzades per correus i les dutes a terme pels representants de la vila (síndics o procuradors). Aquesta darrera partida era molt important quantitativament, però pot resultar enganyosa: les missatgeries presentaven compte apart al *racional*, on feien constar, desglossades, les dietes, el lloguer d'animals i altres despeses relacionades amb la comesa del seu viatge. Un cop conformades aquestes despeses, el *clavari* pagava la suma total i no distingia entre els diferents conceptes. L'any 1442 les despeses en correus suposaren 32 ll. 19 s. 9 d.b., mentre que les de representació pujaren a 179 ll. 4 s. 1 d.b.

²⁶Les despeses de la gestió dels impostos de l'any 1442 estaven generades, principalment, per la recaptació del *setzé* dels cereals; l'únic gestionat directament pel municipi. Concretament, la major part de pagaments corresponen a salaris de recaptadors d'aquell any, de *collidors* d'anys anteriors i d'emmagatzemament del cereal. Una altra despesa interessant de destacar dins aquest apartat corresponia als guardes dels portals de la muralla, que tenien la missió de controlar l'entrada de verema a la vila durant els mesos de la collita.

²⁷La gestió del deute dins la clavaria de 1442 correspon a les despeses motivades pels procuradors d'alguns creditors censalistes, que reclamaven llurs interessos quan no eren pagats dins el termini acordat; llavors, el municipi havia de fer front a les dietes d'aquests procuradors i a les denúncies presentades davant els oficials de la vila.

i altres³². A continuació detallem a quant ascendí la despesa administrativa, tant pel que fa als salaris ordinaris com a la resta de retribucions esmentades:

La despesa administrativa en el *llibre de clavaria*

SALARIS		3.359 s.b.
ALTRES		
<i>Missatgeries:</i>	4.243 s. 10 d.b	
<i>Rec. impostos:</i>	1.547 s. 11 d.b.	
<i>Gest. deute:</i>	101 s. 6 d.b	
<i>Desp. judicial:</i>	364 s.b.	8.348 s. 4 d.b.
<i>Oficials:</i>	745 s. 7 d.b.	
<i>Escrivania:</i>	189 s. 7 d.b.	
<i>Material:</i>	1.090 s. 5 d.b.	
<i>No determinat:</i>	65 s. 4 d.b.	
	TOTAL:	11.743 s. 4 d.b.

Finalment, el *clavari* havia de fer front a aquelles despeses derivades de la prestació de serveis a la comunitat per part del municipi. Aquests serveis eren de caràcter social, econòmic, urbanístic i de seguretat. Dins de la despesa social, l'any 1442, es poden incloure serveis de tipus religiós³³,

²⁸Sota aquest epígraf hi hauria les despeses derivades dels nombrosos plets en què sovint es veia implicada la vila; concretament, hem comptabilitzat com a tals els salaris d'advocats, juristes i jutges i les condemnes per sentències desfavorables.

²⁹Amb el nom d'oficials designem les despeses generades pel recurs a altres instàncies administratives com ara els oficials reials (veguer i batlle) i els religiosos (degà) de la vila, així com a la pròpia cort del rei o del bisbe de Vic.

³⁰El notari de la paeria no podia fer front a totes les tasques requerides per les autoritats locals i, per aquesta raó, és molt habitual el recurs a altres escrivans per fer contractes, traslladar documents, redactar cartes... etc.

³¹El paper, pergamins, cera, candeles, torxes, vestits d'oficials... conformen el miscel·lani capítol de despeses de material.

³²Tots aquests aspectes de l'administració del municipi cerverí són tractats amb més profunditat per M. TURULL, *La configuració*, pp. 549-554.

³³L'any 1442, les despeses de les autoritats locals per serveis religiosos es reduïen a la remuneració donada a fra Joan Batlle, guàrdia del monestir dels Framenors de la vila, per les predicacions que féu durant la quaresma (AHCC, FM, Clavaria, 1442, f. 75 r.). Les predicacions quaresmals a Cervera han estat estudiades per R. MIRÓ, *Predicar la quaresma a Cervera als segles XV i XVI*, dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXX. Miscel·lània Germà Colom*, 3, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pp. 81-107.

festiu³⁴, sanitari³⁵, d'educació³⁶ i d'abastament³⁷. Pel que fa als serveis econòmics, la despesa es limita a les indemnitzacions pagades als arrendataris d'impostos per les pèrdues que experimentaren a conseqüència de les franquesses atorgades pels regidors als mercaders que acudien al Gran Mercat i a la fira de la vila³⁸. Les obres, tercer capítol dels serveis comunitaris, apareixen registrades en el *llibre de clavaria* de 1442 com a despeses de manteniment de les muralles de la vila³⁹, de vies públiques⁴⁰, de pous i

³⁴Les despeses de caràcter festiu, l'any 1442, corresponien als juglars i guarniments de la festivitat del Corpus, als músics que tocaren al Gran Mercat i a la fira, a premis pel joc de la ballesta i a les celebracions fetes per la conquesta de Nàpols. L'historiador R. Miró ha realitzat alguns estudis sobre el fenomen lúdic a Cervera i a les terres de Lleida: R. MIRÓ, *Teatre medieval i modern*, Universitat de Lleida, Lleida, 1996 i *La processó de Corpus i els entremesos. Cervera, segles XIV-XIX*, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998. A nivell general, vegeu les «XI Jornades d'Estudis Històrics Local» (*Espai i temps d'oci a la història*), publicades per la Universitat de les Illes Balears, a Palma, l'any 1993.

³⁵Mestre Bernat Gibert, "mestre en arts de medicina", va rebre l'any 1442 en concepte de pensió per servir a la vila 15 ll.b. (AHCC, FM, Clavaria, 1442, f. 97 r.). El tema de la sanitat a Cervera durant el s. XIV ha estat estudiat per M. TURULL, *La configuració*, pp. 355-358.

³⁶Mestre Alonso Ollers, "batxiller en arts i en medicina", va rebre els 40 florins que la vila acostumava a donar anualment al mestre de les escoles (AHCC, FM, Clavaria, 1442, f. 71 r. i 73 r.). Les escoles de gramàtica i lògica a Cervera durant l'Edat Mitjana han estat abastament estudiades en els treballs de: A. DURAN i F. GÓMEZ, *Las escuelas de gramática en Cervera*, «Biblioteca de la Real Academia de la Buenas Letras de Barcelona», XVII (1944), pp. 5-77; A. J. SOBERANAS, *Una companyia per regir les escoles de gramàtica i lògica de Cervera el curs 1440-1441*, «Biblioteca de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona», XXXVIII (1977-1978), pp. 169-175; M. TURULL, *La configuració*, pp. 358-359; J.M.ª LLOBET, *Les escoles de Cervera segons els capitols per al seu regiment (1445-1693)*, «Palestra Universitària», 10 (1998), pp. 33-43.

³⁷Les despeses d'abastament frumentari de la població sols eren importants en moments de carestia, cosa que no passa l'any 1442 quan el *clavari* només pagà alguns endarreriments per compres de blat fetes per la botiga municipal l'any anterior. Vegeu exemples de l'actuació municipal per fer front a caresties bladeres a M. TURULL, *El "mal any primer". Trastals socio-polític i crisi de subsistències (1333)*, «Miscel·lània Cerverina», 4 (1986), pp. 43-70; P. VERDÉS, *La carestia de blat de 1374-1376 a Cervera*, «Miscel·lània Cerverina», 12 (1998), pp. 5-23.

³⁸Els regidors locals arribaren a un acord amb els posseïdors de la lleuda i pes reials- tal com acostumaven a fer cada any- per compensar-los per les franquesses atorgades als mercaders foranis que venien als dos principals aconeximents comercials que tenien lloc a la vila cada any, el Gran Mercat i la fira. Els principals estudis sobre els drets reials i l'activitat comercial a Cervera són els de P. BERTRAN, *La lleuda de Cervera (segle XV)*, «Miscel·lània Cerverina», 2 (1984), pp. 49-66 i M. TURULL, *Intercanvi comercial, fira i mercat a Cervera entre 1136 i 1392*, «Miscel·lània Cerverina», 7 (1991), pp. 19-39.

³⁹L'any 1442 van realitzar-se reparacions al Portal d'en Rius, situat a la muralla de la zona nord de la vila, dins el barri de Capcorral. A part, el *clavari* va pagar una quantitat a Pere d'Àger i Joan Roig en concepte de salari per ser "guardes de les clavegueres". Aquesta darrera despesa pot considerar-se com a ordinària, ja que cada any s'escollien una o dos persones encarregades de vetllar pel manteniment de les clavegueres construïdes per evitar que l'aigüa

fonts⁴¹ i d'altres construccions menors de caràcter civil⁴². En últim lloc, cal fer esment a les despeses de tipus militar, concretament, als preparatius de l'host que la vila de Cervera volia enviar contra l'abat de Ripoll⁴³. En el següent quadre queda reflectit el pes de cadascun dels serveis prestat pel municipi dins la comptabilitat del *clavari*.

Els serveis en el *llibre de clavaria*

SOCIALS	1.254 s. 4 d.b.
ECONÒMICS	461 s. 8 d.b.
OBRES	716 s. 4 d.b.
SEGURETAT	224 s. 4 d.b.
TOTAL:	2.656 s. 8 d.b.

* * *

Els resultats de l'anàlisi de la despesa consignada en el *llibre de clavaria* de l'any 1442 són clars: el pagament dels interessos del deute constituïa la principal partida a que feia front el municipi cerverí, amb més del 65% del total. L'administració municipal ocupa el segon lloc, amb poc més del 25 %, i tanquen el quadre els serveis, que no arriben ni al 10%.

afectés l'estructura dels murs de la vila.

⁴⁰El manteniment de la via pública l'any estudiat es limita a les obres realitzades pels carrers de la vila per on passaven les representacions del dia de Corpus.

⁴¹El manteniment ordinari dels principals punts d'aprovisionament d'aigua de la vila era responsabilitat, tal com veiem en el cas de les clavegueres dels murs, d'uns "guardes". Així, els dos "guardes dels Pous" van rebre el seu salari, més una suma addicional per netejar-los, i també va rebre la seva remuneració el "guarda de l'Abeurador". Sobre l'ofici dels "guardes" a Cervera, vegeu: M. TURULL, *La configuració*, pp. 304-305.

⁴²L'any 1442, el *clavari* va pagar a un pedrapiquer que edificà un costell on restaven lligats els que blasfemaven. També retribuí a un fuster que féu obres de manteniment a la casa del tint de la vila. No obstant, la despesa urbanística més important d'aquell any foren les obres de reforma del burdell, en les portes del qual els regidors manaren pintar i daurar els cèrvols de l'escut cerverí.

⁴³Les principals despeses militars derivades de la preparació de l'host contra l'abat de Ripoll corresponien a armament (ballestes, sagetes, acer, escuts). A banda, també hi ha una petita quantitat pagada pel cerimonial de treure la bandera de la vila al portal per on hauria de sortir l'host. La defensa veïnal també és un dels capítols que mereix l'atenció de M. TURULL, *La configuració*, pp. 279 i 366-369.

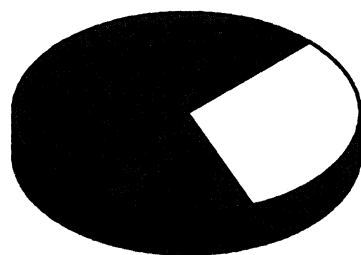
Les despeses en el *llibre de clavaria*

DEUTE	28.790 s. 2 d.b.	66'64%
ADMINISTRACIÓ	11.743 s. 4 d.b.	27'18%
SERVEIS	2.656 s. 8 d.b.	6'14%
TOTAL:	43.190 s. 2 d.b.	99'96%

Aquesta relació, tal com s'observa en el següent quadre, es manté també respecte als endarreriments a que va fer front el *clavari* d'aquell any, que suposaren prop del 15% de la despesa total:

Els endarreriments en el *llibre de clavaria*

DEUTE	4.607 s. 7 d.b.
ADMINISTRACIÓ	987 s. 2 d.b.
SERVEIS	86 s. 8 d.b.
TOTAL:	5.681 s. 5 d.b.

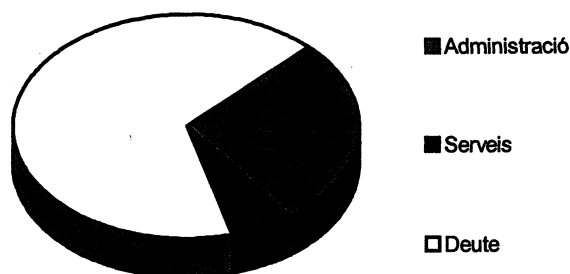
TOTAL REBUDES (CLAVARIA)

□ Imp. indirecte

■ Imp. directe

■ Altres

TOTAL DATES (CLAVARIA)

3. LA DIVERSITAT DE CAIXES

Aquestes són les finances del del municipi de Cervera, l'any 1442, segons les dades del *llibre de clavaria*. Ara bé, qui arribi a la conclusió que els ingressos durant aquell període es fonamentaven sobre l'impost directe o que les autoritats tenien un limitat interès a l'hora d'oferir serveis de la comunitat està absolutament equivocada. Tot i que la font que acabem de veure té una importància innegable, hem de tenir en compte que la *clavaria* coexistia amb altres administracions financeres, com ara la *receptoría*, l'obra de l'església, les institucions benèfiques i diversos càrrecs municipals que funcionaven de manera independent. Així doncs, després d'analitzar la comptabilitat del *clavari* és necessari ampliar la nostra perspectiva amb la informació que proporcionen aquestes altres caixes.

a) *La receptoría*

La *receptoría* era una administració dedicada a la gestió d'una part molt important de l'endeutament censal contret pel municipi cerverí, concretament amb els creditors denominats del *pagament de Barcelona*. En efecte, l'any 1413, després d'una suspensió de pagaments decretada per les autoritats locals dos anys abans, els creditors censalistes de la vila residents a Barcelona o a la seva rodalia, agrupats en un col·lectiu, accediren a una

reducció de l'interés al 3'3%. A canvi, els regidors cerverins es varen comprometre a assignar i obligar les *imposicions* a la satisfacció de l'esmentat interés i a l'amortització anual de 25.000 s.b. del capital prestat pels creditors de la ciutat comtal. Sols correspondrien a la vila els diners que cada any restessin després d'haver pagat als creditors barcelonins o els que aquests últims cedissin “graciosament”. Això significava que una part dels ingressos —la major part de les imposicions— i una part de les despeses —el deute barceloní i la seva administració— disposarien d'una comptabilitat pròpia. La *quèstia* que la vila inicialment pagava al rei i que, desde 1380, pagava al ciutadà barceloní Joan Gener i als seus descendents també s'afegí al capítol de despeses per raons logístiques⁴⁴. La nova administració s'anomenà *receptoría* (de les *imposicions*) i va donar lloc a una sèrie documental paral·lela a la *clavaria*⁴⁵. La *receptoría* de 1442 va ingressar 31.459 s. 9 d.b. procedents de l'arrendament de l'impost indirecte d'aquell any i va despendre la mateixa quantitat per a pagar als creditors censalistes de Barcelona⁴⁶. La distribució d'aquesta despesa, entre els interessos del deute, l'amortització de capitals, la *quèstia* pagada a Joan Gener i les despeses d'administració del *receptor*, és la següent:

La despesa de la *receptoría*

INTERESSOS	19.284 s. 6 d.b.
------------	------------------

⁴⁴La *quèstia* era un tribut que el senyor feudal (el rei en el cas de Cervera) cobrava al seus vassalls. Aquest dret, després de diverses vicissituds, passà a l'infant Joan que, l'any 1380, el vengué al cavaller barceloní Joan Gener. (M. TURULL, *La configuració*, pp. 528-535). El fet de ser, igual que els censalistes, un creditor de la ciutat comtal i que haguessin d'enviar-se-li els diners al seu domicili, feu que el pagament Joan Gener sigués inclòs també dins de les despeses de la *receptoría*.

⁴⁵Una primera aproximació a aquesta sèrie comptable pot veure's a: P. VERDÉS, *Les sources fiscales...*, pp. 165-166. A la resta de Catalunya s'observa una evolució idèntica i, des de finals del s. XIV, pot documentar-se l'existència de *clavaries de censals* a llocs com, per exemple, Girona (C. GUILLERÉ, *Les sources financières et fiscales a Gérone à la fin du Moyen Age*, dins D. MENJOT- M. SÁNCHEZ, *Op. cit.*, pp. 52-55), Valls (J. MORELLÓ, *Fiscalitat i finances de dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls durant els segles XIV i XV*, Tesi doctoral, Barcelona, 1998, I, pp. 859-861) o Castelló d'Empúries (M. SÁNCHEZ, *Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana: Castelló d'Empúries, 1381-1382*, dins M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*, CSIC, Barcelona, 1999, pp.301-362). Quelcom similar pot dir-se de València, tal com mostra R. NARBONA, *Finanzas municipales y patriciado urbano. Valencia a finales del Trescientos*, “Anuario de Estudios Medievales”, 22 (1992), pp. 488-496.

⁴⁶El *llibre de receptoría* de 1442 no s'ha conservat, però hi ha un resum de les xifres en un registre del *racional* de la vila (AHCC, FM, Dates i rebudes, 1442, f. 50 v.- 51 r.).

AMORTITZACIÓ	5.000 s.b.
QUESTIA	6.400 s.b.
ADMINISTRACIÓ	775 s. 3 d.b.
TOTAL:	31.459 s. 9 d.b.

Com pot veure's en el quadre que presentem tot seguit, les xifres que sobre les finances municipals proporcionava la *clavaria* restarien totalment incomplertes sense tenir en compte la *receptoría*. El total d'ingressos i despeses augmenta més de 30.000 s.b i quasi es dobla. Aiximateix, el resultat d'afegir l'impost indirecte percebut pel *receptor* al que ja hem documentat pel *clavari* converteix aquest recurs en el veritable pilar de la hisenda local, amb més del 60% dels ingressos. Pel que fa a les despeses, el protagonisme de l'endeutament augmenta encara més i la satisfacció d'interessos i devolució de capitals superen el 70% del total. També cal destacar el pagament de la *quèstia*, que suposa una quantitat gens menyspreable i que constitueix, per si sola, una nova partida que anomenarem "transferències". Finalment, pot observar-se un lleuger augment del capítol administratiu amb la inclusió de les despeses de gestió de l'endeutament⁴⁷.

Total d'ingressos (*clavaria*+*receptoría*)

IMPOST INDIRECTE	44.955 s. 8 d.b.	60'28%
IMPOST DIRECTE	26.039 s.b.	34'91%
REB. COMUNES	3.580 s. 10 d.b.	4'80%
TOTAL:	74.575 s. 6 d.b.	99'99%

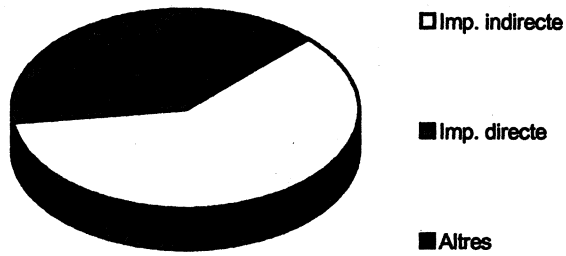
Total de despeses (*clavaria*+*receptoría*)

DEUTE	53.074 s. 8 d.b.	71'09%
ADMINISTRACIÓ	12.518 s. 7 d.b.	16'76%
SERVEIS	2.656 s. 8 d.b.	3'55%
TRANSFERÈNCIES	6.400 s.b.	8'57%
TOTAL:	74.649 s. 11 d.b.	99'97%

⁴⁷Les despeses d'administració de la *receptoría* estaven formades pel salari del *receptor* de l'impost indirecte a Cervera (8 ll. 5 s.b.), el distribuïdor dels diners a Barcelona (11 ll.b.) i el notari (6 ll. 17 s. 6 d.b.) (AHCC, FM, Dates i rebudes, 1442, f. 51 r.)

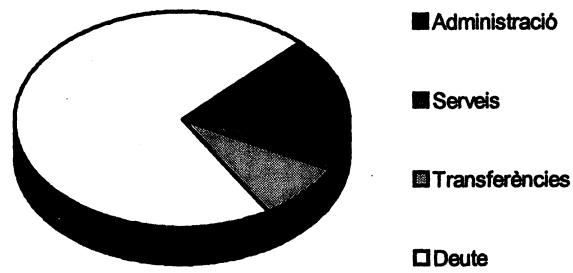
TOTAL REBUDES

3

TOTAL DATES

4

b) *Altres administracions municipals*

Sens dubte, el fet d'haver pogut trobar les xifres de la *receptoría* de l'any 1442 permet esmenar en gran mesura la visió esbiaixada que proporcionava, per si sola, la *clavaria*. Malauradament, no hem tingut tanta sort pel que fa a la resta d'administracions financeres —molt menys importants econòmicament— que funcionaren a la vila de manera coetània. Els comptes d'aquestes altres caixes, d'haver-se conservat, permetrien rectificar, sobretot, una percepció errònia que proporcionava el *llibre de clavaria*: la manca d'inversió de les autoritats locals en els diferents serveis comunitaris.

Una d'aquestes administracions era la de l'obra de l'església parroquial de Santa Maria, la construcció de la qual s'havia iniciat al s. XIII i es perllongà durant les tres centúries següents. Tot i les aportacions puntuals del municipi a la construcció (reflectides als *llibres de clavaria*), aquesta disposava d'uns recursos propis que eren esmerçats en l'edificació del temple per uns obrers escollits anualment pels regidors⁴⁸. Com hem apuntat, la sèrie de comptes de l'obra quasi no s'ha conservat, però cal tenir en compte la seva existència, sobretot a l'hora de valorar la despesa municipal en obres.

En aquest sentit, també és important fer esment a les institucions municipals de caràcter benèfic. Com hem vist, l'any 1442 no hi havia cap referència a beneficència en el *llibre de clavaria*. Volia dir això que l'assistència als necessitats no era una preocupació pel municipi cerverí? Moltes vegades la prestació d'aquest tipus de serveis responia a accions circumstancials, però hi ha notícies sobre el funcionament regular d'administracions paral·leles dedicades a aquesta comesa. El Consell cerverí escollia anualment procuradors dels hospitals, dels "infants gitats", dels bacins o del "Censal de la Caritat" que estaven obligats a retre comptes per la seva gestió⁴⁹. Les prestacions d'aquestes institucions, doncs, juntament amb les causes pies instituïdes per deixes testamentàries i les aportacions extraordinàries del municipi, cobrien el capítol de la caritat a la vila⁵⁰.

⁴⁸M. TURULL, *La configuració*, pp. 556-558.

⁴⁹M. TURULL, *La configuració*, pp. 360.

⁵⁰Algunes de les principals causes pies instituïdes en deixes testamentàries a Cervera han estat estudiades per F.Xavier RIVERA, *Ramon Serra el vell: poder, condició social i caritat d'un mercader cerverí a les acaballes del segle XIV*, «Miscel·lània Cerverina», 10 (1996), pp. 37-70

L'enumeració d'altres caixes es completa amb uns oficis municipals que oferien serveis de caràcter econòmic a la població i també retien comptes específics per la seva gestió. D'una banda, els mostassafs, pesadors, mesuradors i veedors dels diferents oficis (draps, llana, pells, argent, cera...), que regulaven la manufactura i comerç a la població a canvi d'una sèrie de taxes i l'assignació de les multes que se'n derivaven⁵¹. De l'altra, els guardians del terme o els del bestiar i els partidors de les aigües, que feien una tasca similar en l'àmbit agropecuari⁵².

* * *

Certament, el problema de la manca de fonts per a estudiar les administracions que acabem d'enumerar limiten el nostre anàlisi de les finances municipal. El problema, però, encara s'agreuja més degut a l'existència de certes actuacions del municipi a l'hora de realitzar algunes tasques d'interés general a la vila, que no deixen cap tipus de rastre comptable. Concretament, ens referim a la prestació de serveis personals per part de la població i als sistemes de gestió indirecta habituals en la recaptació d'impostos

Els serveis personals no han estat gaire estudiats, però sabem que els cerverins realitzaven tota una sèrie de treballs no remunerats en benefici de la comunitat o el senyor⁵³. La població, de manera individual o organitzada en unitats de 10-50 persones (*desenes* i *cinquantenes*), restava obligada a una

i *L'administració de l'Hospital de Castelltort l'any 1492, un segle després de la seva fundació*, «Miscel·lània Cerverina», 11 (1997), pp. 95-122.

⁵¹Un exemple de la comptabilitat del mostassaf pel cas de Barcelona pot veure's a J. COMELLAS, *El mercat barceloní a través de la mostassaferia a principis del s. XV*, dins «I'r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó», vol. 2, Intitut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, pp. 95-107.

⁵²Una primera aproximació a aquests càrrecs pot trobar-se a M. TURULL, *La configuració*, pp. 294-307. Amb tot, el tema de la regulació econòmica a la vila de Cervera i a altres llocs de Catalunya pateix encara un important dèficit de treballs.

⁵³Sobre aquest tipus de serveis feudals o comunitaris, vegeu: J.Mª FONT RIUS, *Orígenes del règim municipal en Catalunya*, dins *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1985, pp. 281- 560 (pp. 384-385); V. FERRO, *El Dret públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo Editorial, Vic, 1987, p. 141; J.M. PONS GURI, *Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)*, dins «Recull d'estudis d'història jurídica catalana», vol III, Fundació Noguera, Barcelona, 1989, pp. 339-352. Per Cervera, els serveis militars de la població són esmentats per M. TURULL, *La configuració*, pp. 366-369.

sèrie de prestacions que se centraven, bàsicament en dos àmbits: les obres públiques i la seguretat. Dins les obres públiques hi havia treballs de manteniment de la infraestructura viària⁵⁴, hidràulica⁵⁵ o defensiva⁵⁶. Respecte a les obligacions militars, cal destacar el “sometent”, la participació en l’host veïnal o els serveis de vigilància requerits en el marc de conjuntures bèl·liques⁵⁷. Desgraciadament, no hi ha dades concretes sobre aquestes prestacions personals i, per tant, la seva quantificació resulta impossible.

La recaptació d’impostos, tal com hem vist, generava una sèrie de despeses que estan documentades dins el *llibre de clavaria*. No obstant, aquesta partida es limitava a la recaptació del *setzé* de la collita de cereals i no es fa esment a la percepció de la resta de drets de la vila. El *compartiment* de l’any 1442 fou arrendat a la persona que s’oferí a fer la col·lecta pel menor salari. El mercader cerverí Pere Ferrer s’en feu càrrec per 26 ll. 10 s.b. i va comprometre’s a assumir totes les despeses de recaptació. A més, també havia de percebre els *veïnatges* i els deutes d’anys anteriors que li serien indicats en sengles capbreus⁵⁸. Pel que fa a les *imposicions*, com hem dit, la modalitat de gestió era indirecta; es a dir, el municipi cedia el producte i percepció de l’impost a la persona que més diners li oferís en una

⁵⁴L’any 1442, tal com es feia cada any quan arribava l’època de la verema, els regidors fan una crida perquè els veïns arreglessin els camins de la vila i terme, cadascun a l’alçada de llurs propietats, sota ban de 12 d.b. i pagar les obres (AHCC, FM, Crides, 1442, f. 20 v.).

⁵⁵Les autoritats locals, els anys 1441 i 1442, escolliren “partidors d’aigües” perquè reguessin el reg de la vila i, entre altres coses, ordenaren, sota ban de 20 s.b., que les sèquies siguessin netejades i reparades pels terratinents, que fessin trestalladors de pedra i argamassa per regular l’aigua i que cobrissin alguns trams de la sèquia (AHCC, Fons Dalmasas, capsa 26).

⁵⁶Una carta dels paers de 1442 a la reina deia que els murs de la vila requerien reparacions per fer front a l’amença de la gent d’armes de França que volia entrar al Principat i que l’obra era tan important que “...nosaltres haïam delliberat per deenes e cinquantenes fer-hi posar les cohoperacions... e més segons nostra possibilitat fer-hi ajuda bursal e de nostres propis bens, per talla e altres medies...” (AHCC, FM, Registre de lletres, 1442, f. 110 r.-v.).

⁵⁷L’any 1442, en el marc de bandositats a la vila, els regidors feien una crida perquè tothom estigués preparat en tot moment amb les armes per acudir amb el batlle i paers on hi hagués aldarulls. Aiximateix, havien d’anar amb totes les armes quan sortissin de la vila per feina o altre motiu i seguir a les autoritats quan sentissin repicar el seny major per tal de prendre els malfactors (AHCC, FM, Crides, 1442, f. 18 v.). Respecte a l’host veïnal, aquell mateix any es documenta una altra crida dels paers perquè els vilatans, ordenats en desenes i cinquantenes, estiguessin preparats amb cavalls, armes i vitualles per trenta dies per acompanyar la senyera de Cervera contra l’abat de Ripoll (AHCC, FM, Crides, 1442, f. 15 v. i Consells, 1442, f. 39 v.-44 v.).

⁵⁸AHCC, FM, Actes i Negocis (1398-1585), Compartiment, 1442, plec.

subhasta⁵⁹. En ambdós casos —*compartiment i imposicions*— les despeses d'administració no es documenten en la *clavaria*. En el primer cas, perquè l'estipendi del recaptador era restat a la suma total que havia d'ingressar el *clavari*. En el segon, perquè el municipi estava disposat a sacrificar part dels beneficis de l'impost a canvi d'una quantitat segura i no fer-se càrrec de la gestió.

Així doncs, la constatació d'aquests mètodes o sistemes de gestió és també indicativa que les dades oferides pel *llibre de clavaria* de 1442 respecte a les despeses derivades de l'administració fiscal i les generades pels serveis, tant urbanístics com de seguretat i defensa, són, evidentment, molt parcials.

4. EL FUNCIONAMENT DE LA CLAVARIA: UNA HIPÒTESI DE TREBALL

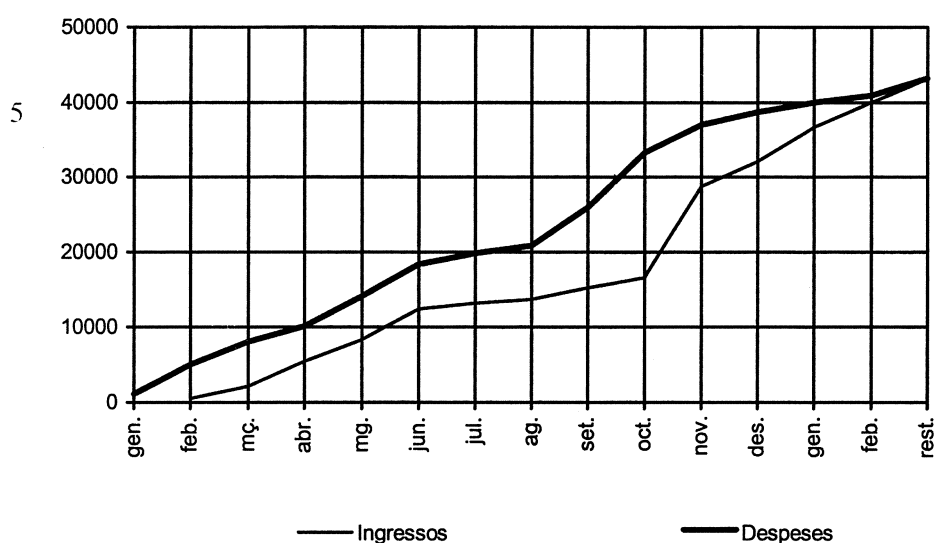
Arribats a aquest punt, crec que podem ser conscients tant de les aportacions d'un *llibre de clavaria* com de les seves limitacions. No obstant, l'estudi complert de les finances municipals no sols es manifesta en la necessitat de reunir y combinar el major nombre possible de dades i sèries documentals. L'aprofundiment en aquest tema requereix també un esforç per a comprendre la mecànica de funcionament de les administracions que gestionaven els recursos municipals. En el present treball pretenem realitzar un primer pas en aquest sentit i mostrar la complexitat que assolí la *clavaria* a Cervera a mitjan s. XV.

Gràcies als registres del *racional* conservats a Cervera, podem saber, aproximadament, quin fou el ritme d'entrades o ingressos del *clavari* durant l'any⁶⁰. Les sortides o despeses també poden perioditzar-se mercès a

⁵⁹Sobre l'arrendament de les imposicions, vegeu: J. BROUSSOLLE, *Les impositions municipales de Barcelone de 1328 a 1462*, «Estudios de Historia Moderna», V (1955), pp. 107-112. Pel cas de Cervera, l'obra de referència continua essent: M. TURULL, *La configuració*, pp. 447-451.

⁶⁰L'any 1391, el rei Joan I va concedir a la vila de Cervera la potestat d'escollir *racional*. Aquest nou càrrec tenia dos funcions principals: controlar la despesa municipal, donant el vist-i-plau a les ordres de pagament (*albarans*) que els *paers* adreçaven al *clavari* o altres oficis, i supervisar i verificar tots els comptes derivats de l'administració municipal. El resultat d'aquesta activitat es conserva dins dos tipus de registres: els *notaments del racional* i les *dates i rebudes*. Els llibres de *dates i rebudes* eren confeccionats anualment pel *racional* i contenien, en diferents apartats, les entrades i sortides de les diverses administracions municipals (recaptadors d'impostos, *clavari*, *receptors*...). Els *notaments del racional* abraçaven varis anys i constituïen un memorial de deutes, positius i negatius, del municipi (Vegeu: P. VERDÉS, *Les sources*

l'anotació de la data de l'època (=rebut) corresponent al final de cada assentament de la *clavaria*⁶¹. Segons aquestes fonts, la distribució mensual de l'ingrés i la despesa de la *clavaria* de 1442 fou la següent:

*Evolució d'ingressos i despeses en sous barcelonesos. Les xifres estan agrupades mensualment i les dades posteriors a febrer de 1443 estan incloses en l'epígraf "resta".

La gràfica, de manera sorprenent, mostra que el clavari gastava molt més que no ingressava. Com s'explica aquest fet? Ja hem dit que el propi registre de *clavaria* permet observar l'existència de *bestretes* fetes per diver-

fiscales et financeres..., pp. 168-170). Gràcies a la primera de les sèries, les *dates i rebudes*, podem saber la cronologia dels ingressos del clavari, ja que el racional havia d'autoritzar els lliuraments de diners a aquell administrador i indicava la data de cadascuna de les entrades per a controlar en tot moment de quants diners disposava.

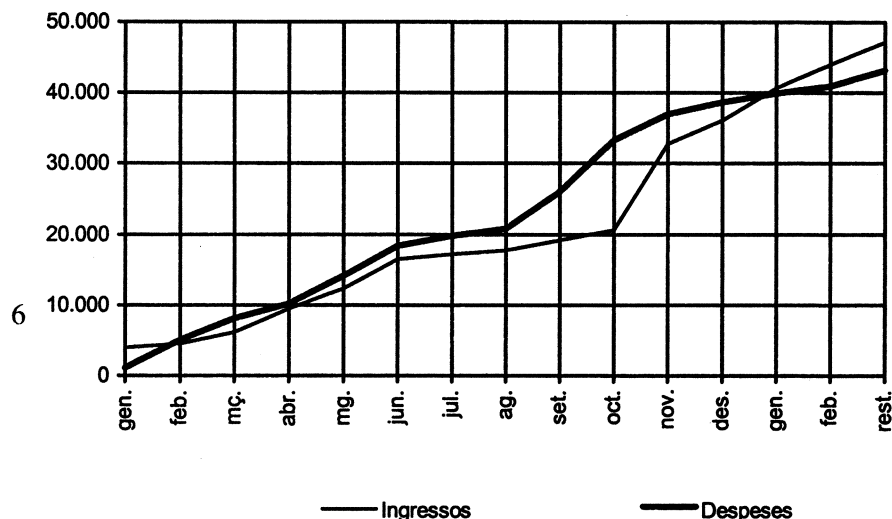
⁶¹A Cervera, els rebuts signats pels creditors eren anomenats *èpoques* i existeixen sèries municipals on eren copiats pel notari de la Paeria per ordre cronològic (vegeu: P. VERDÉS, *Les sources fiscales et financeres*, pp. 167-168).

sos individus al *clavari*, però aquesta circumstància no explica el decalatge que s'observa en el gràfic entre entrades i sortides⁶².

Un primer factor de correcció és el que ofereix l'anomenat *peu del clavari*. Des de principis del s. XV, la *clavaria* a Cervera era arrendada a la persona que més diners accedís a *bestreure* i menys salari cobrés. Jaume Ponç, sastre, signà els capítols d'arrendament de la *clavaria* el 23 de gener de 1442 i, entre altres pactes, oferí avançar 200 ll.b. a canvi d'un salari de 19 ll. 15 s.b. Aquest préstec sense interès havia de fer-se efectiu en el període que anava fins el mes d'octubre, moment en que s'hauria recaptat el *compartiment*, i, a partir de novembre, podria recuperar-lo retenint diners de la vila. En el supòsit que la vila hagués d'indemnitzar algú per un retard provocat per l'incompliment del *peu*, les despeses haurien de ser pagades pel *clavari*. Al contrari, en cas que aquest hagués avançat els diners estipulats i el retard es produís per manca de recursos municipals, la vila hauria d'assumir la despesa⁶³. El resultat d'afegir els diners del *peu* a la gràfica, a partir del mes de gener, és el següent:

⁶²Recordem que les *bestretes* consistien en avançar diners al *clavari* sense interès i aquest indicava en el seu llibre quan un pagament era el retorn d'una *bestreta* i en què s'havien esmerçat els diners d'aquell préstec. Aquest tipus de crèdit també acostumava a emprar-se freqüentment en les missatgeries, quan els representants municipals- prohoms importants- avançaven els diners en els seus viatges. No obstant, aquesta circumstància no altera el ritme de despeses del gràfic, ja que el rebut es signava a l'hora de retornar els diners.

⁶³AHCC, FM, Actes i Negocis, 1439-1449, f. 29 v.-31 r..

*Evolució d'ingressos i despeses en sous barcelonesos, afegint el *peu de clavaria* (4.000 s.b.) als ingressos a partir del mes de febrer.

Com pot apreciar-se, després d'aquesta correcció l'evolució d'ingressos i despeses va equiparant-se, però encara és clarament favorable a la despesa. A més, en aquest punt s'obren nous interrogants: com explicar l'existència d'*àpoques* el mes de gener quan encara no hi havia *clavari*? quin era el motiu que va impulsar a Jaume Ponç a arrendar una administració que, segons la gràfica, segurament no hauria de proporcionar-li cap profit econòmic?

Una possible explicació podria trobar-se en el procediment administratiu que precedia cadascun dels pagaments del *clavari*. En principi, semblaria lògic pensar que fer efectiva una despesa implicava una sèrie de passos: una decisió política dels regidors, l'emissió d'una ordre de pagament (= *albarà*), la intervenció de l'ordre per part del *racional*, el pagament efectiu dels diners a través del *clavari* i la cancel·lació de l'obligació adquirida mitjançant un rebut o *àpoca*. La data de l'*àpoca*, per tant, hauria

d'indicar una despesa efectiva del *clavari*, tal com mostren més amunt les gràfiques. No obstant, hem documentat casos que indiquen que l'acció de signar el rebut era anterior a l'emissió de la citada ordre i, per tant, al moviment de caixa del *clavari*⁶⁴. Segons aquesta hipòtesi, el creditor signaria una *àpoca* o rebut davant del notari de la paeria i rebria d'aquest un *albarà* que, després de rebre el vist-i-plau del racional, podria fer-se efectiu en caixa⁶⁵. Això significaria que l'evolució de les despeses de la gràfica, basada en les dates dels rebuts, no coincidiria amb els pagaments reals efectuats pel *clavari*. Així doncs, després del *peu del clavari*, el cobrament de l'*albarà* constituiria el segon factor corrector que permetria equiparar ingressos i despeses.

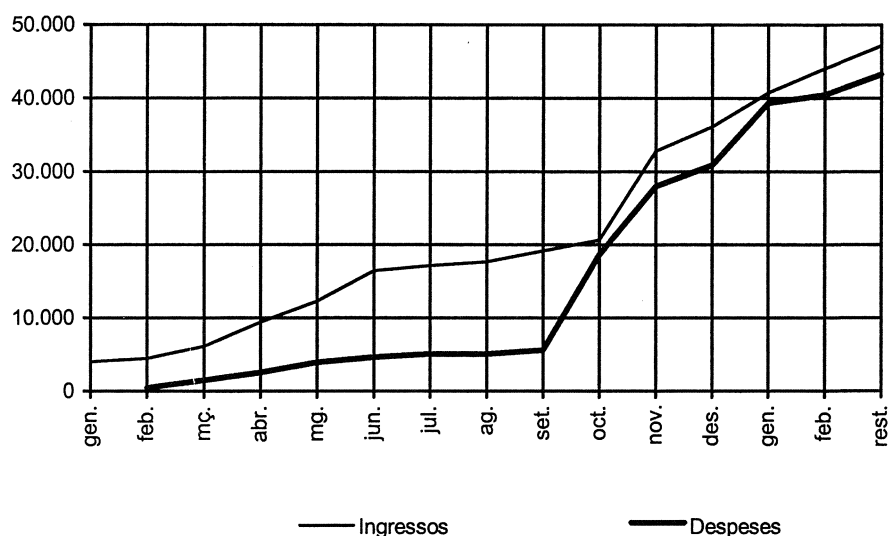
Tot i això, encara no hem respost a la pregunta de quin profit esperava treure Jaume Ponç de l'arrendament de la clavaria i no podem contestar sense saber el moviment real de la seva caixa. Una de les condicions de l'arrendament d'aquest càrrec podria ser la clau per a resoldre aquesta qüestió: mensualment, el *clavari* havia de portar el seu llibre de *dates* i rebudes a la paeria perquè el notari pogués prendre'n còpia i saber que havia gastat, si havia fet efectiu el *peu* i de quins recursos disposava⁶⁶.

⁶⁴L'any 1430, per exemple, Pere de Matabous, llaurador, cobrava 3 ll. 6 s.b. en concepte d'indemnització pels danys que havia sofert en un troç de terra per les obres de reparació d'un camí. El *clavari* d'aquell any, però, anotava al final d'aquella despesa: "...del qual havie ja hagut albarà fet a XXIII de setembre, any MCCCCXXVIII prop passat, lo qual albarà ha restituit al notari de la paheria... e perquè no sie vist ésser dues vegades pagat, ha n'i albarà del dit notari de la dita paheria a XXVIII de setembre, any MCCCCXXX..." (AHCC, FM, Clavaria, 1430, f. 93 r.). En el registre d'*àpoques* de 1429, Pere de Matabous, llaurador, reconeixia haver rebut dels regidors i del *clavari* les 3 ll 6 s.b pel concepte esmentat (AHCC, FM, Àpoques comunes, 1429, f. 21 r.-21 v.), però, com veiem, només va rebre una ordre de pagament (*albarà*) que no va fer efectiva. L'any 1430 va retornar l'*albarà* al notari de la paeria i, després de signar un nou rebut per aquell concepte (AHCC, FM, Àpoques comunes, 1430, f. 26 r.), va rebre una nova ordre de pagament que, aquest cop, sí que va cobrar.

⁶⁵Aquest fet també corroboraria la distinció que s'estableix dins els ingressos de *clavaria* entre les rebudes en moneda comptat i les rebudes en *albarans* (ordres de pagament): "Item, més rebé del senyor en Pere Farer, pleguador dels compartiments l'any MCCCCXXXII, en quaranta-e-quatre albarans de pensions de censals e XXIII albarans de mesions, ab IIII s.b. en diners, los quals lo dit Jacme Ponç (clavari) avie rebuts del dit Pere Farer a II de noembre, segons té en són libre rebuda del clavari, que són quatre-centes huytanta-sis ll. III s. VII d.b." (AHCC, FM, Dates i rebudes, 1442, f. 70 v.). Per tant, el recaptador de l'impost directe, que havia de lliurar setmanalment el producte de la seva col·lecta (AHCC, FM, Actes i Negocis (1398-1585), Compartiment, 1442, plec), havia fet efectius els *albarans* emesos pels regidors i ara els lliurava al *clavari* com si fossin un ingrés.

⁶⁶"Item, fou emprés, convengut e pactat que lo dit clavari hage e sie tengut portar lo libre de dates e rehebudes que fetes haurà e farà al notari de la paheria per tresladar cascan mes una vegada, sots virtut del jurament per ell prestat, per ço que sia vist quines peccúnies ha vers ells de la dita vila ni si les dites CC ll. seran meses per ell en la dita claveria" (AHCC, FM, Actes

El *llibre de clavaria* de 1442, per tant, devia ser la còpia realitzada pel notari mensualment de la comptabilitat del clavari i la manca d'ordre cronològic en l'anotació dels diferents assentaments no seria una casualitat, sinó que probablement respondria al moviment real de caixa⁶⁷. Segons aquesta interpretació poden agrupar-se les despeses mensualment, a partir dels assentaments de primer de cada mes, i el resultat és el següent⁶⁸:

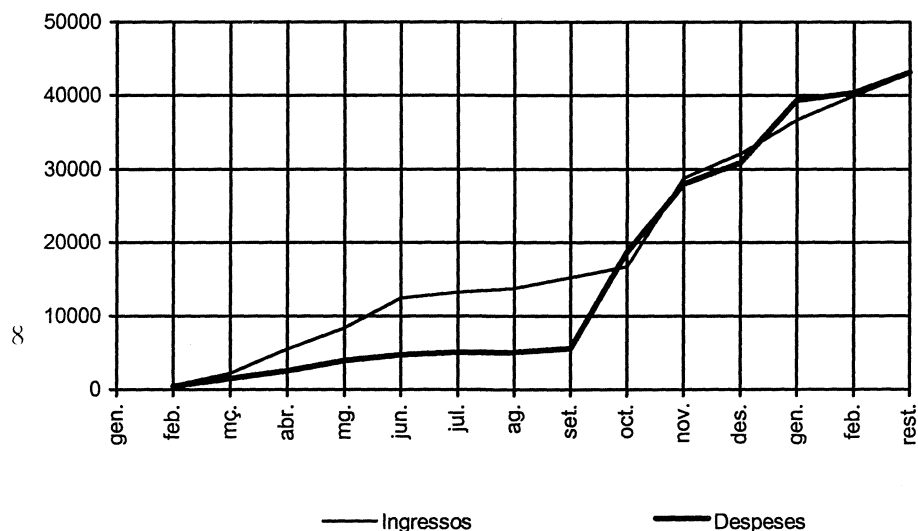

Evolució d'ingressos i despeses en sous barcelonesos, incloent el *peu del clavari* (4.000 s.b.).

i *Negocis*, 1439-1449, f. 29 v.-31 r.).

⁶⁷Recordem que, al final de cada despesa del *llibre de clavaria*, s'indicava la data del rebut corresponent. Així mateix, cal fer memòria de la distinció feta més amunt entre *comptes del clavari* i *llibres de clavaria*, així com l'ordre dels regidors de començaments del s. XV perquè el *llibre de clavaria* sigués realitzat pel notari municipal en el decurs de l'any.

⁶⁸Tenint en compte que al final de cada despesa del *llibre de clavaria* s'indica la data de l'època o rebut corresponent, a partir del primer assentament de cada mes pot establir-se una divisió aproximada entre les sortides d'un més i les d'un altre. És a dir, en el moment en que el notari va copiar un assentament amb data d'u de maig, per exemple, totes les anotacions de despeses que realitzà a continuació, encara que portin data de rebut dels mesos de gener, febrer, març o abril, no foren realment pagades pel clavari amb anterioritat al primer de maig. Per aquesta raó, tots els assentaments que hi hagi entre la despesa d'u de maig i la primera despesa amb data de juny correspondran al mes de maig. De la mateixa manera, totes les despeses que hi hagi amb data de rebut d'u de juny a l'u de juliol pot considerar-se que foren pagades dins el primer més d'estiu. I així successivament.

*Evolució d'ingressos i despeses en sous barcelonesos, sense comptar els diners del peu del clavari (4.000 s.b).

Encara que som conscients de que aquest criteri no pot ser completament exacte, sí que creiem que pot indicar la tendència real de la despesa. Com pot veure's, en aquesta ocasió la lògica s'imposa: el *clavari* té diners en tot moment per a fer front a les despeses i inclús disposa de cert superàvit durant molts mesos. D'altra banda, l'augment de la despesa, a partir de la tardor d'aquell any, també s'adiu amb l'entrada de diners procedents de la recaptació d'un impost que, en gran part, es cobrava sobre les collites de cereal, verema i safrà (agost-novembre).

Per acabar, doncs, responent a la pregunta de quin benefici podia esperar-se de l'arrendament de la clavaria, podem dir que Jaume Ponç disposava de diner municipal per negociar i especular durant el temps que tingués superàvit. Tot i que aquest marge fou més aviat escàs l'any 1442, convé indicar que el *clavari* a Cervera era també, en virtut d'un privilegi reial, *dipositari*. El *dipositari* era l'encarregat de rebre i custodiar els *dipòsits* que es lliuraven a les corts del batlle i del veguer i els diners d'altres

administracions municipals com ara les almoines⁶⁹. La *clavaria*, per tant, disposava d'una quantitat important de diner líquid que, podem suposar, li permetia actuar com una espècie de taula de canvi i obtenir beneficis semblants als d'un canviador⁷⁰.

D'aquesta hipòtesi es desprèn que no sols la quantificació dels diferents ingressos i despeses permet aprofundir en el coneixement de les finances municipals baix-medievals. Sens dubte, encara cal avançar molt més per a poder determinar amb exactitud quins eren els "negocis" del *clavari* a Cervera durant el s. XV, però, de moment, la comprensió dels mecanismes de funcionament d'aquesta administració local obra noves perspectives d'estudi.

5. CONCLUSIONS

El *clavari* era el principal administrador dels fons municipals al Principat durant la Baixa Edat Mitjana i, per tant, les sèries comptables

⁶⁹La figura del *dipositari* a Cervera durant el s. XIV ha estat estudiada per M. Turull (M. TURULL, *La configuració*, pp. 434-435), però aquest historiador dubta a l'hora d'identificar-lo amb el *clavari*. Les referències documentals del s. XV semblen esvair els dubtes i permeten afirmar que el *clavari* havia de rebre anualment tots els *dipòsits* de la vila. Veiem algunes referències properes en el temps a 1442 per il·lustrar aquest fet. L'any 1424, per exemple, els paers deien "...que ja saben com, segons un capítol fet en los capítols de la bosseria (=clavaria), tots los depòsits deuen venir en mans e poder del bosser, per los quals depòsits havem haüt gran mercat del dit bosser, de que's segueix proffit a la vila..." (AHCC, FM, Consells, 1424, f. 80 r.-v.). L'any 1431, un capítol de l'arrendament de la bosseria o clavaria disposava: "Item, los honorables paers e consell prometen al dit bosser que tots e qualsevol depòsits qui sien en qualsevol singulars de la vila ne dins l'any per qualsevol persones se hauran a depositar dins la vila de Cervera e vendra a mà e poder del dit bosser com pus iversosament los dits honorables pahers poran, segons lurs privilegis volen..." (AHCC, FM, Actes i Negocis, 1427-38, f. 43 r.-48 r.). I, finalment, l'any 1452 el *clavari* era escollit com a *dipositari* pel sotsveguer i sots-batlle de la vila, segons "forma de privilegi" (AHCC, FM, Actes i Negocis, 1450-1466, f. 14 r.-18 r.).

⁷⁰De fet, la missió de la Taula de Canvi de la ciutat de Barcelona que funcionava durant aquells mateixos anys era, més o menys, la mateixa: rebre dipòsits i centralitzar els ingressos i pagaments municipals, amb l'objectiu de proporcionar crèdit a la ciutat per fer front a necessitats immediates (Anna Mª ADROER i G. FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Caixa de Catalunya, Barcelona, 1989, pp. 30-33). Sobre el funcionament dels canviadors i les taules de canvi, vegeu també: R. CONDE, *Las actividades y operaciones de la Banca barcelonesa trecentista de Pere Descaus y Andreu d'Olivella*, «Revista española de financiación y contabilidad», XVIII/55 (enero-abril) i M. RIU, *La banca i societat de la Corona d'Aragó, a finals de l'Edat Mitjana i començaments de la Moderna*, «Acta historica et archaeologica medivalia», 11-12 (1990-91), pp. 187-224. Pel que fa als orígens de la taula de canvi a Cervera, vegeu: J.Mª LLOBET, *La "Taula de Canvi" de Cervera y su entorno socio-económico (1599-1715)*, Lleida, 1985.

generades per aquest càrrec constitueixen la base primordial per a l'estudi de les finances locals. Aquesta és la premisa seguida per la major part dels estudis realitzats sobre el tema a Catalunya i a d'altres llocs de l'antiga Corona d'Aragó. Ara bé, sense negar la innegable importància de la *clavaria*, en el present treball hem volgut cridar l'atenció sobre el caràcter parcial d'aquesta font per a reconstruir en la seva integritat les finances municipals.

Per tal de mostrar-ho, hem triat un exemple d'aquesta comptabilitat, el *llibre de clavaria* de la vila de Cervera de l'any 1442, i hem vist quina era la imatge que oferia. La font estava estructurada en un apartat d'ingressos (*rebudes*) i un altre de despeses (*dates*). Dins els ingressos de la *clavaria* es distingien tres capítols: l'impost directe, l'impost indirecte i la resta d'entrades. L'impost directe (*setzé* o *compartiment*) constituïa la partida més important d'ingressos de la *clavaria*, amb el 60% del total. En segon lloc, el 30% dels ingressos procedien d'una part molt minsa de l'impost indirecte (*imposicions*) arrendat aquell any. La resta de rebudes, encara no el 10%, corresponien a un capítol de *varia*, dins del qual adquirien certa relevància els *veinatges*. Finalment, hem destacat que dins les entrades del *llibre de clavaria* estudiat hi havia una manca, només aparent, del recurs a l'endeutament i que la percepció d'endarreriments tenia una importància considerable, ja que suposaven més d'un 35% del total d'ingressos.

Pel que fa a les despeses, aquestes podien agrupar-se en pagaments destinats a la satisfacció de l'endeutament contret pel municipi, al funcionament de l'aparell administratiu i a la prestació de serveis a la comunitat. El finançament de l'endeutament a llarg plaç (*censals morts*) era la principal despesa municipal de 1442, amb el 65% del total. El segon capítol en importància era l'administració municipal, que absorbia el 25% de la despesa. En tercer i darrer lloc, sorprenia l'escassa relevància econòmica dels serveis prestat pel municipi a la comunitat; menys del 10% de les sortides. L'anàlisi de la despesa es tancava amb la quantificació del ròssec satisfet per la *clavaria* de 1442: prop d'un 15% del total de *dates* corresponien a endarreriments i la major part eren interessos del deute.

Aquesta era la imatge de l'activitat econòmica del municipi cerverí l'any 1442, segons el *llibre de clavaria*. La font estudiada, però, tenia serioses limitacions i l'existència d'altres administracions o caixes paral·leles relativitzaven els seus resultats. La *clavaria* coexistia amb altres administracions municipals, com ara: la *receptoría*, l'obra de l'església parroquial, les

institucions benèfiques i diversos oficis que funcionaven de manera independent.

La *receptoría* tenia la funció de gestionar el pagament dels interessos i l'amortització d'una part important de l'endeutament censal del municipi cerverí, concretament el dels creditors de la ciutat de Barcelona. El producte de l'arrendament de la major part de l'impost indirecte (*imposicions*) estava assignat a aquest fi i, a més, també servia per a pagar un antic tribut senyorial (*quèstia*) que, en aquells moments, era satisfet a un ciutadà barceloní. Les dades de la *receptoría*, per tant, havien de sumar-se a la *clavaria* i la xifra resultant fa palesa la importància aclaparadora dels ingressos procedents de l'impost indirecte (60%), així com les despeses derivades de l'endeutament censal (70%) dins les finances municipals.

No obstant, aquesta tendència extrema era corregida per l'actuació d'altres administracions, dedicades, bàsicament, a la prestació de serveis a la comunitat; un aspecte que, com hem vist, era força marginal dins el *llibre de clavaria*. La despesa municipal en obres de 1442 també incloïa l'edificació de l'església parroquial de S^a Maria de Cervera. Aquesta obra disposava d'una administració pròpia que funcionà regularment mentre durà la construcció del temple (s. XIII-XVI). D'altra banda, la manca de referències a beneficència dins la *clavaria* s'explicava per l'existència d'una sèrie d'institucions municipals paral·leles. L'assistència als necessitats era tasca dels procuradors dels hospitals, del Censal de la Caritat, dels *infants gitats* o dels bacins i cadascun d'aquests càrrecs havia de retre'n comptes al final de llur regiment. Finalment, l'escàs interès que, segons el *llibre de clavaria*, les autoritats locals semblaven mostrar pel desenvolupament econòmic de la vila es veia desmentit pels serveis que oferia un grup d'oficis municipals, que funcionaven de manera autònoma gràcies al cobrament de taxes i multes. La manufactura i el comerç a la població eren controlats pels mostaçafs, pesadors, mesuradors i veedors dels diferents oficis, metre que els guardes del terme o els partidors d'aigües vetllaven per la bona convivència entre els diferents sectors agropecuaris. Així doncs, tal com feiem amb la *receptoría*, caldria sumar els ingressos i despeses de les administracions suara esmentades a la *clavaria*. Malauradament, però, la comptabilitat d'aquestes institucions menors quasi no s'ha conservat a Cervera i la seva quantificació resultava impossible.

Aquest problema es repetia en relació a una sèrie d'actuacions municipals que no deixaven rastre en la comptabilitat local. D'una banda, els serveis personals que els veïns de la vila realitzaven en els àmbits de les obres públiques i de la seguretat i defensa. De l'altra, la gestió indirecta dels

impostos: l'arrendament al millor postor o al menys dient evitava les despeses derivades de la gestió fiscal, encara que això anés en detriment dels ingressos o escapés al control administratiu dels regidors. Per tant, els resultats de la *clavaria* respecte a l'administració i, altra vegada, els serveis havien de ser també reevaluats atenent a aquesta circumstància.

Finalment, un darrer factor corrector en l'anàlisi de la *clavaria* de 1442 era l'activitat creditícia que s'ocultava darrera el funcionament d'aquesta institució. Com hem vist, dins els ingressos no hi havia cap referència a l'endeutament i sols podia aduir-se la seva presència en el cas de les bestretes. Aquest fet, però, resultava força sorprenent quan s'observava l'evolució dels ingressos i dels rebuts dels pagaments fets pel *clavari* al llarg de l'any: la despesa era sempre superior als ingressos i sols al final de l'exercici s'equilibraven les partides. L'arrendament de la *clavaria* i l'existència d'un avançament de capital (*peu*) per part de l'arrendatari atenuava el decalatge esmentat, però en absolut resolía el problema financer. Alhora, un nou interrogant s'obria quan descobriem que hi havia rebuts anteriors a l'elecció del *clavari* i maldavem per entendre quin profit podia treure el *clavari* d'aquella operació financera. La revisió del procediment de la despesa amagava la resposta: els rebuts (*àpoques*) no eren indicatius del moviment de caixa, ja que eren signats abans de rebre la corresponent ordre de pagament (*albarà*); que constituïa una espècie de xec al portador. La resolució de l'incògnita es completava amb l'examen de la comptabilitat: el *llibre de clavaria* estudiat era una còpia dels comptes del *clavari*, realitzada mensualment pel notari municipal i l'ordre d'anotació dels diferents assentaments, tot i no correspondre amb la cronologia dels rebuts, responia a l'evolució real de la despesa. Aquesta hipòtesi permetia comprovar que el *clavari* sempre va disposar de recursos municipals per a fer front a les despeses, inclús de superàvit durant molts mesos. Durant aquest darrer període, l'administrador disposava d'una quantitat important de diner líquid per a negociar i especular. La coincidència, en virtut d'un privilegi reial, del càrrec de *clavari* municipal amb el de *dipositari* de les corts del batlle i el veguer acabava d'explicar l'interés per a arrendar el càrrec, que esdevenia un clar precedent de la taula de canvi.

Tot plegat permet copsar l'abast real de les finances del municipi de Cervera durant el s. XV, així com les limitacions de les fonts a l'hora d'analitzar-lo. Segurament, aquest anàlisi de la *clavaria* podria aprofundir-se i, fins i tot, ampliar-se per la banda de la *receptoría* o de la recaptació

d'impostos. La meva intenció es continuar per aquest camí i poder oferir nous resultats en d'altres estudis.

RÉSUMÉ

Dans les municipes catalans du Bas Moyen Âge, le *clavari* était l'administrateur majeur des finances. Les comptes fournis par ce fonctionnaire ont été la source principale des études concernant les finances locales, en Catalogne et dans d'autres régions de l'ancien Royaume d'Aragon. Ce travail veut attirer l'attention sur les limites de cette source pour reconstruire les finances intégrales de la municipalité. On se sert, comme exemple, du "Llibre del clavari" de la ville de Cervera de 1442. L'information fournie par ce registre est ici analysée; ensuite, on amplifie la perspective vers d'autres administrations municipales contemporaines du *clavari*; et, enfin, on approfondi sur le fonctionnement de la *clavaria*.

SUMMARY

The *clavari* was the principal financial manager of the town councils of the Late Middle Ages, and his account books should constitute the foundations of any study of local finances for that period. Such studies of municipalities of Catalonia and the rest of the Crown of Aragon have indeed taken such an approach.

The present article aims to draw readers' attention to the possibilities of the *Llibres de Clavaria* in order to reconstruct the council finances, and to show this, it is studied the *Llibre de clavaria* of the town of Cervera, dated in 1442. An analysis of this book is followed by a comparative examination of other towns and, finally, a detailed study of the institution of the *clavaria* itself.